

Bir Hayat, Bir Şiir, İki Kent

Roni Margulies
21 Ekim 2009

OSMANLI BANKASI
ARŞİV VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ
Garanti Bankası kuruluşudur

http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0910.html

Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nde yapılan konuşma metni, araştırmacıların kişisel kullanımları için web sayfamıza konulmaktadır. Bu konuşma metinleri, ticari amaçlarla çoğaltılıp dağıtılamaz veya Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nin izni olmaksızın başka kurumlara ait web sitelerinde veya veritabanlarında yer alamaz.

Bir Hayat, Bir Şiir, İki Kent

Roni Margulies

Bu akşam kendi şiirim ve Cahit Külebi hakkında konuşacağım. Cahit Külebi'yi seçmemin nedeni, onun Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin hakkı en az teslim edilen şairi olduğunu düşünmem. Benim gözümde Türkiye'deki anlatımcı şiir geleneğinin, yani Abdülhak Hamit, Yahya Kemal, Nazım Hikmet, Edip Cansever ile gelen geleneğin belki de beşinci büyük önemli ismi Cahit Külebi; ama hiç kimse en sevdiği şairler arasında Cahit Külebi'yi saymaz, çünkü 1980'lerden sonra Türkiye'de çok yaygınlaşan, nasıl tarif edeceğimi tam bilemediğim bir şiir anlayışı yerleşti: Güzel söz söyleyen, zekâ oyunları yapan, kelime oyunları oynayan, "zirzopluk" diye tabir edebileceğim bir şiir anlayışı. Bu şiir anlayışında bir şiirin bir bütün olarak önemi yoktur. Mühim olan güzel bir dize yakalamak, birkaç güzel kelimeyi bir araya getirmektir. İlhan Berk'in ifadesiyle, bu anlayıştaki şiir "anlama düşman"dır. İlhan Berk bunun böyle olması gerektiğinden söz ediyor; kendisini şair olarak düşünmememin nedenlerinden biri de bu.

Böyle bir şiir anlayışının Cahit Külebi'ye çok olumsuz bakması çok doğal, çünkü onun iki tür şiiri vardır; biri çok iyi, biri çok kötüdür. Ben, iyi olanından söz ediyorum. Türkiye'de iç göç olgusu ciddi ölçekte başlamadan önce 1930'larda Cahit Külebi göçü yazar; çünkü kendi hayatının en temel eylemlerinden biri göç etmiş olmaktır. Külebi 1928 doğumludur ve sanıyorum 1930'lu yılların sonlarında göç etmiştir. Tokat'ın Niksar kasabasından kalkıp İstanbul'a gelir ve öldüğü güne kadar yazdığı bütün iyi şiirlerin teması göçtür. Kötü şiirlerinin teması ise Mustafa Kemal.

İki unsuru vardır şiirinin: Biri, ayrıldığı yere, yani Niksar'a duyduğu özlem, diğeri de geldiği yerde, yani büyük şehirde, göç etmiş bir köylünün hissettiği yalnızlık, yabancılık, çaresizlik, yavaş yavaş bütün büyük umutların boş çıkması, arkadaşlıkların uzak ve kopuk olması.

Bunlar bir ölçüde hepimize çok tanıdık gelen şeylerdir, ama Külebi'nin şiirini çok iyi bir şiir kılan şudur: "Bu ülkede göç çok önemli bir olgu. Bu konuda şiir yazayım, ben de bu konuyu şiirlerime yansıtayım" diye mekanik ve ezbere bir yaklaşımda bulunmaz. Dediğim gibi, daha Türkiye'de göç önemli bir olgu değilken kendisi göç etmiş olduğu için son derece kişisel bir yaklaşımı vardır göçe.

Cahit Külebi'nin ilk kitabının ikinci şiiri olan "İstanbul"u okumak istiyorum:

*Kamyonlar kavun taşır ve ben
Boyuna onu düşünürdüm,
Kamyonlar kavun taşır ve ben
Boyuna onu düşünürdüm,
Niksar'da evimizdeyken
Küçük bir serçe kadar hürdüm.*

*Sonra âlem değişiverdi
Ayrı su, ayrı hava, ayrı toprak.
Sonra âlem değişiverdi
Ayrı su, ayrı hava, ayrı toprak.
Mevsimler ne çabuk geçiverdi
Unutmak, unutmak, unutmak.*

*Anladım bu şehir başkadır
Herkes beni aldattı gitti,
Anladım bu şehir başkadır
Herkes beni aldattı gitti,
Yine kamyonlar kavun taşır
Fakat içimde şarkı bitti.*

“İstanbul”un gerçekten Türk edebiyatının en güzel şiirlerinden biri olduğu kanısındayım. Tam da bunu anlatmaya çalışıyorum Cahit Külebi’nin şiirinin mükemmel bir şiir olduğundan söz ederken. Şu kadar basit: Şiirde hiçbir fiyaka, hiçbir caka, hiçbir dokuz heceli kelime, hiçbir kelime oyunu, hiçbir şiir sanatı/oyunu yok, ama her şeyi anlatıyor. Niksar’da yaşadığı hayata, çocukluğuna duyduğu özlemi ifade ediyor şair. İstanbul’a geldiğinde hissettiklerini “Herkes beni aldattı gitti / Anladım bu şehir başkadır / Ayrı su, ayrı hava” dizeleriyle anlatıyor ve bütün bunların sonucunda dünyanın değişmediğini söylüyor: “Yine kamyonlar kavun taşır / Fakat içimde şarkı bitti” Bu kadar basit; adeta türkü sözü gibi...

Bütün iyi şiirlerinde becerir bunu Külebi. Tokat, Niksar, İzmir ve/veya İstanbul ve Ankara’da bulunmuş. Bunların arasındaki farkı ve doğduğu yerden uzak olmanın kendi hayatına etkisini yazar. Göç etmiş olsun veya olmasın, bu şiirleri okuyan birinin bunu algılayamaması mümkün değil. Bir anda mesele “göç” olmaktan çıkar ve “İçimde şarkı bitti”ye gelir.

Bir diğer şiirinde, “Tokat’a Doğru”da da aynı basitliği, aynı yalınlığı göreceğiz. Burada da bir dize var ki, gene “İçimde şarkı bitti” gibi okuyunca vuruyor insanı.

*Çamlıbelden Tokat’a doğru
Tozlu yolların aktığı ırmak!
Ben seni çoktan unuttum;
Sen de unuttun mu, dön geri bak.*

*Atların kuyruğu düğümlü,
Bir yandan yağmur yağar ıslak;
Bir yandan hamutlar şak şak eder,
Bir yandan tekerler döner, dön geri bak.*

*Orda, derenin içinde
İki üç akça kavak,
Tekerler döner, başım döner,
Kavaklar yeşeriyor, dön geri bak.*

*Orda, derenin içinde
İki üç çırılçıplak*

*Alçacık damı düşündükçe
Gözlerim yaşıyor, dön geri bak.*

*Irmaklar gibi uzaklaşır
Bir türkü kadar uzak
Tekerler iki çizgi bırakır,
Hamutlar şak şak eder, dön geri bak.*

Bu kadar basit bir şiir, ama gözlerim yaşıyor. “Dön geri bak” dizesinden daha anlam ve duygu yüklü bir dize yazmak bence zor. Şunu anlatmaya çalışıyorum: Şiir, insanın kendi giydiği ayakkabının vurduğu yerden yazıldığı zaman büyük şiir olma şansını yakalıyor. Şöyle şiir yazmak mümkün değil bence: Ben sosyalistim; dolayısıyla işçi sınıfı hakkında mı, mücadele hakkında mı, fabrikadaki işçinin sorunları hakkında mı şiir yazmam gerekir? Belki gerekir; ama ben bunları yaşamıyorum ki! Bunlar benim zihnimde olan şeyler; kemiklerimde hissettiğim değil. Kemiklerimde hissetmediğim bir şeyi “Bunu yazmam gerekir, doğrusu budur” diye düşünüp yazdığım zaman ya ezber, ya klişe, ya mekanik, hissedilmemiş, sahici olmayan bir şiir çıkar ortaya.

“Sahici” kelimesini çok önemsiyorum. Şiiri şiir yapan bence sahiciliktir; Cahit Külebi’yi bu kadar büyük şair yapan da. Çok kötü bir şiir olmakla birlikte Külebi’nin bir de Çemişkezek ya da Patnos gibi bir yer hakkında bir şiiri vardır; buradaki köy imgeleri güzeldir. Ama sonunda der ki “Çemişkezekliler, Patnoslular; yurda dağılın, Mustafa Kemal’in öğretmenleri olun, yurdumuza ışık götürün.” Bu, Cahit Külebi’nin “Böyle yapmalıdır insan” diye düşünüp anlattığı bir konu ama kendisi yapmamış; yani o kadar da kemiklerinde hissedip hayatını yönlendirecek ölçüde hissettiği bir şey değil bu, ezbere bir şiir. 23 Nisan müsamerelerinde okunacak tarzda ve o tempoyla, o ses tonuyla okunursa iyice komik olacak bir şiir.

Kendimden bahsetmeyi pek sevmem, ama 17 yaşında liseyi bitirdim ve uçağa binip İngiltere’ye üniversiteye gittim. 14 ila 17 yaş arasında herhalde bütün dünyadaki en güzel üç beş yerden birinde, yani Bebek sırtlarında Robert College’de lise okudum. Lise yılları zaten insanın hayatındaki en güzel yıllardandır. Hiçbir sorumluluk yoktur sınav geçmek dışında, sınav geçmek de çok zor bir şey değildir Türk eğitim sisteminde. Sorumluluk yoktur, ama aynı zamanda beyin çok açık ve çok alıcı durumda olduğu için okunan, araştırılan her şey

heyecan vericidir; yani hem eğlenceli, hem heyecanlı, hem de sorumsuz bir dönemdir insan hayatının lise yılları.

Hayata atıldıktan sonra her şey biraz daha yokuş aşağı gitmeye başlıyor. Bu üç yıl, üstelik Feridun Fazıl Tülbentçi Lisesi Türkçe öğretmenleri tarafından değil de eğreti, aykırı insanlar sayıldıkları için Amerika’da yaşamak istemeyip başka ülkelerde hocalık eden ve eğitime yaklaşımı çok farklı olan Amerikalı öğretmenler tarafından verilen derslere girince daha da bir heyecanlı oluyordu. Bütün bunlar Boğaz sırtlarında oluyordu. Dersten kendimizi attırmak için çok büyük çabalar sarf ederdik, çünkü dersten atıldığımız takdirde Aşiyân’ın hemen üstünde, Teras’a sigara içmeye giderdik. O dönemin arkadaşlıkları da çok zaman insanın hayatının sonuna kadar süren arkadaşlıklardı. Benim hâlâ iki üç en iyi arkadaşım lise arkadaşlarımdandır. Kısacası, böyle bir ortamdan çıkıp 17 yaşında Londra’ya gittim. Londra zaten büyük, zor bir şehir. İngilizler ulusal stereotipteki kadar soğuk insanlar değil, ama 17 yaşında, biraz kendini beğenmiş, biraz herkesi küçük gören bir delikanlının oraya gidip kolayca sosyal çevrelere girip çıkması da mümkün değil. Dolayısıyla gidip uzun yıllar kalınca yalnızlık çekmemek imkânsız.

Yıllar geçtikçe İstanbul insanın sadece doğup büyüdüğü kent olmaktan çıkıyor, simgesel hale geliyor. Neyin simgesi? Doğup büyüyen yer; ama aynı zamanda gençlik, aynı zamanda lise, aynı zamanda Robert Kolejli, kendini beğenmiş bir delikanlının “Ben dünyayı fethedeceğim” dediği yer. Ben o yüzden okumak için İngiltere’ye gittim. Arkadaşlarıma şöyle söylediğimi hatırlıyorum: “Ben tarihin kıyısında yaşamak istemiyorum, tarih burada alınıp taklit ediliyor, Batı’da yapılıyor. Ben tarihin yapıldığı yerde ve o sürecin bir parçası olarak yaşamak istiyorum.” Böyle iddialıydım. Bugünlerde böyle düşünmüyorum, artık ağzımın payını aldım.

İstanbul bu hayallerin kurulduğu şehir; üstelik bu hayaller gerçekleşmemişse, hayal edildikleri dönem daha da bir önem kazanıyor insanın hayatında; yani çocukluk, gençlik, sorumsuzluk zamanlarının geçtiği ve ayrıca dünyayı fethetmeye çalışan bir çocuğun 10 yıl, 20 yıl, 30 yıl sonra uzaktan gördüğü yer oluyor İstanbul. Ben 30 küsur yıl Londra’da kaldım; İstanbul’a gelip gidiyordum. Gelip gidilmediği zaman belki daha hayalî ve afakî bir şey olacak İstanbul; ama Paskalya, Noel bayramlarında ve yazın gelip gidince onun gerçekliği ve özlemi hiç kaybolmuyor. 35 yıl hiç görmediğiniz bir yeri özlemek zordur ve o özlem biraz uçuk kalır. Somutluğunu giderek kaybeder, hayalî bir şey haline gelir; ama gidip gelince somutluğunu hiç kaybetmez. Benim durumumda da böyle oldu.

Gitmeden önce, ortaokulda şiir yazmaya başlamıştım. Kalın bir klasörüm vardı. O ilk yazdığım şiirler duruyor, onlara bakmıyorum; çünkü bir kere bakmıştım, çok komik ve utandırıcı gelmişti bana. Bir daha bakmadım, ama atmadım da. Sanıyorum Londra'ya gitmeseydim ya vazgeçecektim bu işten ya da o kadar kötü şiir yazmaya devam etmeyecektim... “Ya yine öyle yazmaya devam edecektim” demek üzereydim ki, o olamaz. İnsan yazmaya devam ettiği takdirde ustalık kazanıyor. En azından işin zanaat tarafını birazcık daha iyi becermeye başlıyor; ama sonuç olarak onlar taklit, sahici olmayan şiirlerdi. Kendi yaşadığım herhangi bir şeyden değil, okuduğum başka şairlerden veya romanlardan, duyduğum şeylerden çıkarılmış ezbere şiirlerdi. Büyük ölçüde öyle yazmaya devam ederdim herhalde.

Anlattığım süreç sonucunda 17 yaşında, cımbızla denizden alınıp karaya atılan bir balık gibi hissettiğim zaman kendimi, ayakkabı vurmaya başladı. Hiç farkında değildim. Bunu o zamanlar bilinçli olarak düşünmedim. Ama benim de artık yazabileceğim, kemiklerimde hissettirebilecek ölçüde acıtan bir şey vardı hayatımda. Benim yazdığım hemen hemen her şiir, görünürdeki konusu ne olursa olsun, bence bunun hakkındadır. Bunu çok uzun zaman sonra, şimdiden çok uzak olmayan bir geçmişte daha bilinçli bir şekilde düşünmeye başladım. Söyleşi yapmaya geliyor gazeteciler ve şu soruyu soruyorlar; “Sizin şiiriniz ne hakkında, neye önem verirsiniz?” O zaman insan düşünmeye başlıyor. Bir de “Yahudi şair misiniz?” diye sorarlar. Konumuzla ilgisi yok, ama “Değilim” derim. “Türk şair misiniz?” “O da değilim.”

Bunları düşünüp bilinçli olarak farkına vardıktan sonra, mesela son şiir kitabımın adını *TK 1980* koydum. 1980, Türkiye’de kendi başına anlamı olan bir yıl; hiç aklıma gelmemişti. 12 Eylül diye düşünüyor herkes, ama hiç alakası yok. TK 1980 Türk Hava Yolları’nın İstanbul-Londra seferinin sefer sayısı ve kitabın içindeki bütün şiirler gidiş geliş hakkında; 30 yıl burada olmadıktan sonra kendimi burada da evde ve vatanımda veya kendi toprağında hissetmiyor olmak hakkında. Kitap tamamen İstanbul ile Londra arasındaki hava sahasıyla ilgili; yani ne oralı, ne buralı olmakla, her iki yerde de kendini aynı ölçüde yabancı hissetmekle ilgili. İstanbul böyle bir şey olmuştu artık benim için.

Bu noktada bir şiir daha okuyalım. Bu, benim bu konuyu kabul etmeme yol açan şiir. Adı “İki Kentin Öyküsü” Benim diğer şiirlerime kıyasla uzunca, “Memleketimden İnsan Manzaraları”na kıyasla ise çok kısa bir şiir.

*Otuz dört yaşıma bastığım gün
yıllarımı Londra'yla İstanbul arasında
eşit paylaşmış olduğum geldi aklıma.*

*Ve bu yıl bir gün, kırkımda,
başı boş dolaşırken Londra sokaklarında,
her köşenin, otobüs durağının, heykelin,
nehirin her bir kıvrımının, her şeyin,
eski bir öykü anlattığını fark ettim bana.
Konuştuğumu fark ettim kentin her taşıyla
(volta atarken bir kasabanın anacaddesinde,
selamlaşır gibi karşıma çıkan herkesle).
Elinde küçük bir çakıyla yaramaz bir çocuk
RM harflerini kazımış sanki kentin her yanına.*

*İşte ilk sevgilimle Londra'daki ilk yılımda,
Parlamentonun gotik fiyakasının yanı başında,
güneşli günlerde gelip oturduğumuz tahta sıra
ve her an eğilip nehre degecekmiş gibi duran
demiryolu köprüsünün kenarındaki yaya yolu.
Karşıda Fransız filmleri izlerdim bir başıma.
Bir yandan garip bir gurur, bir yandan korku,
bir yandan da hüznün verirdi bana yalnızlığım
(bir yemeğin tadı gibi ansızın hatırlanan
bu duygu hâlâ yoklar beni zaman zaman).*

*İşte karşı köşede yeşil deri koltukları
ve ahşap masalarıyla The Swan barı:
Hulusi ve Mehmet'le gittiğimizin üzerinden
daha bir yıl geçmeden birini bir kadın,*

*birini pankreas kanseri almıştı elimden.
İşte Elsa 'yla son kez konuştuğum telefon
(kısa bir konuşma, yanıma kalmıştı son jeton).
Ve ilk sosyalist gazetemi sattığım işyeri
(yaşlı, Hintli bir metal işçisiydi: “Benden”,
 demişti, “geçti ama, bir de siz deneyin haydi”).*

*Bir gün babam “Sıkıntıyla içki içme” demişti,
“keyifsizken daha kötü eder insanı içki”. Haklıymış:
Şurada her gece içmiştim ölümünü beklerken.
Sahilyolu 'nun kenarında denizden yeni çıkmış
tarihöncesi bir canavar gibi duran Cerrahpaşa
çocukluğumdan beri hep korkunç gelmiştir bana.
Şimdi de zaman zaman bir çocuk sanatçı gibi,
turnede gibi hissetmekten alamıyorum kendimi:
Bir sahne gibi geliyor Londra bana bazen,
piyes İngilizce, oyuncuların çoğu Türkiyeli.*

*O akşam yaşlı bir turist durdurdu beni,
bir adres sordu, her gün geçtiğim önünden.
Durakladım. Bilmem aklımdan neler geçti.
“Kusura bakmayın”, dedim, “Londralı değilim ben”.*

İki üç senedir, kürkçü dükkânına dönen tilki gibi dönmüş bulunuyorum İstanbul'a. Londra'da oturduğum yeri kapatmıyorum. Hem komünist, hem Yahudi... Burası Türkiye, belli olmaz, kaçabilecek bir yer olsun diye; ama tersine çevirdim. Eskiden yılda iki üç defa bir aylığına buraya gelirdim, şimdi yılda iki üç defa bir aylığına Londra'ya gidiyorum. Yine kurtulamadım. Beşiktaş'ta bir daireye yerleştim. Benim çeşitli koleksiyonlarım vardır, onlar hep annemin yatağının altında, çekmecelerde filan dururdu. Örneğin, camaltı koleksiyonu. İlk defa duvara çıktılar, ilk defa oturduğum yerden onları görebiliyorum.

Anlaşılan, yakın bir zamanda belki de Londra'yı özlemeye başlayacağım. Henüz böyle bir şey yok, zaten özlem duygusunu kaybettim. Sanırım 35 yıl bir şey özlediği zaman artık o, o kadar doğal bir his oluyor ki, “Şu anda İstanbul'u özleyorum” diye düşündüğüm bir an hiç

olmamıştı son yıllarda. Londra'yla ilgili böyle bir şey olmadı; tahminen yakında başlayacaktır. Ondan sonra da ben İstanbul'u çok iyi bildiğim, ama bir sorana "Ben aslında İstanbullu değilim, Londralıyım" diyen bir şiir mi yazacağım, bilmiyorum. Ama benim hayatımda ve şiirimde bu iki şehir çok tayin edici oldu. Eğer sahici olmayı becerebiliyorsa şiirim, bu iki şehir sayesinde.